

CSÖRSZ-ÁROK: MONUMENTÁLIS ÉPÍTMÉNY A TÁJBAN

HARKÁNYINÉ SZÉKELY ZSUZSANNA ¹

¹ Szent István Egyetem, Környezettudományi Intézet, Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar, Vízgazdálkodási Tanszék, Csörsz-árok Mente Egyesület

*e-mail: szekely.zsuzsanna@mkk.szie.hu

Absztrakt

Kutatócsoportunk a SZIE és a Csörsz-árok Mente Egyesület keretében több mint egy évtized óta foglalkozik a történelmi Magyarország területén 1260 km hosszan húzódó Csörsz-árok vagy Ördög-árok. Magyarországon egyetlen kiemelten védett szakasza van Debrecennél, lehetne a Világörökség része is.

Felmérjük a még látható szakaszokat a határon inneni és a határon túli területeken, környezeti rekonstrukcióval rekonstruáljuk a már betemetett szakaszokat, térképen ábrázoljuk helyes módszerrel. Térinformatikai rendszerben tároljuk az összes fellelhető adatát és megtervezzük a térinformatikai elemzési lehetőségeket.

Célunk a Csörsz-árok védettségi fokozatának erősítése és a népszerűsítés: a Csörsz-árok megismertetése szélesebb rétegekkel, közkinccsé tétele, azért, hogy minél többen megismerjék, megszeressék és védjék.

Kapcsolatot tartunk régésszel, hadtörténésszel, különböző szakterületek képviselőivel, a Csörsz-árok mentén érintett polgármesterekkel, magánszemélyekkel, civilszervezetekkel, általános iskolai és felnőtt drámacsoportokkal, a romániai Bánsági Kárpát Egyesület tagjaival.

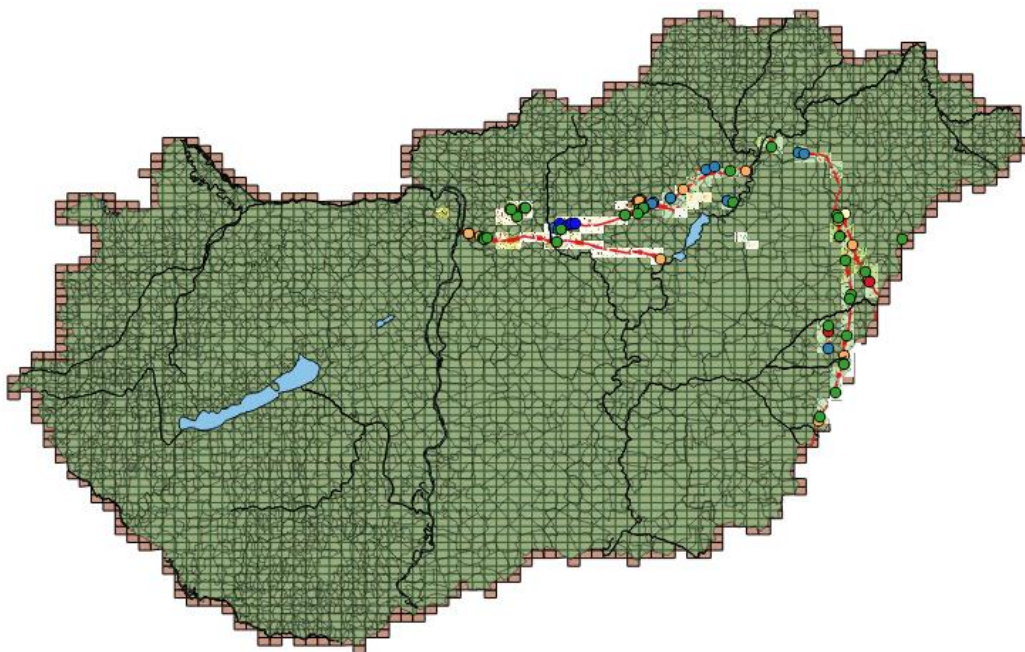
Csörsz GIS

A Csörsz-árok térinformatikai rendszer kiépítése, karbantartása

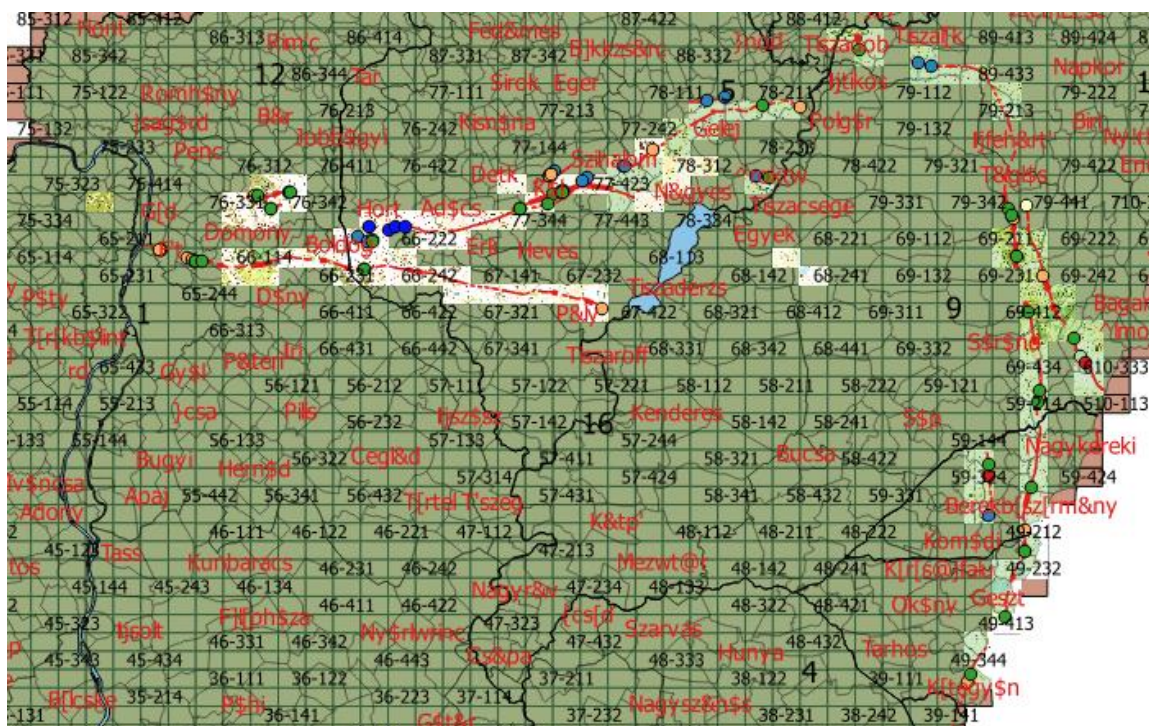
A Csörsz-árokhoz kapcsolatos térinformatikai feldolgozást Benő Dávid diplomamunkájának keretében kezdtük el 2007-ben. A Patay Pál régész vezetésével a hatvanas években felmért magyarországi Csörsz-árok szakaszokat EOTR M=1:10 000-es szelvényekre georeferáltuk. Patayék ábrázolták a még jól látható (piros vastag vonallal), a felszínen még felismerhető szakaszokat (piros vékony vonallal) és azokat, amelyekről már csak légifotó, katonai felmérés vagy talajfúrás áll rendelkezésre (piros szaggatott vonallal). (1) A megkutatottságot a következő kategóriabontásban vezettük fel alapléméretarányban különböző színes körökkel:

agyaggödör, átvágás, átvágás/talajfúrás, csatorna és talajfúrás. Jelöltük még az általunk GPS-el bemért szakaszokat (zöld vonallal), amelyek kiegészítik a Patay-féle felmérést. Szabad forráskódú térinformatikai rendszerbe (QGIS) rendezzük a Csörsz-árokka kapcsolatos grafikus, alfanumerikus, stb. összes fellelhető információt (1-5. ábra).

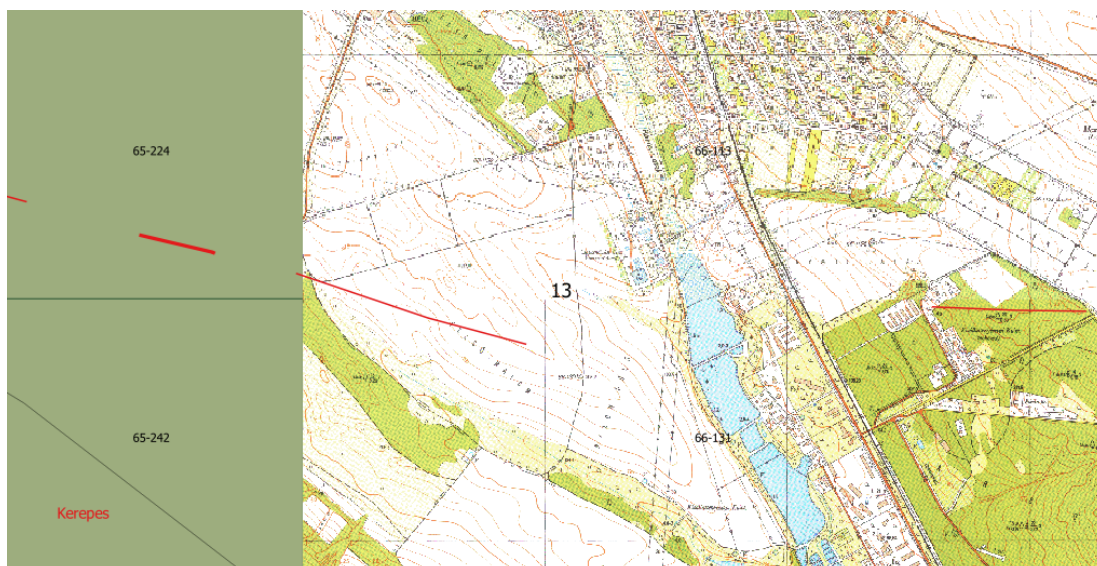

1. ábra: Látható szakaszok ábrázolása EOTR M=1:10000 szelvényeken Patay Pál és régész csapata felmérése alapján

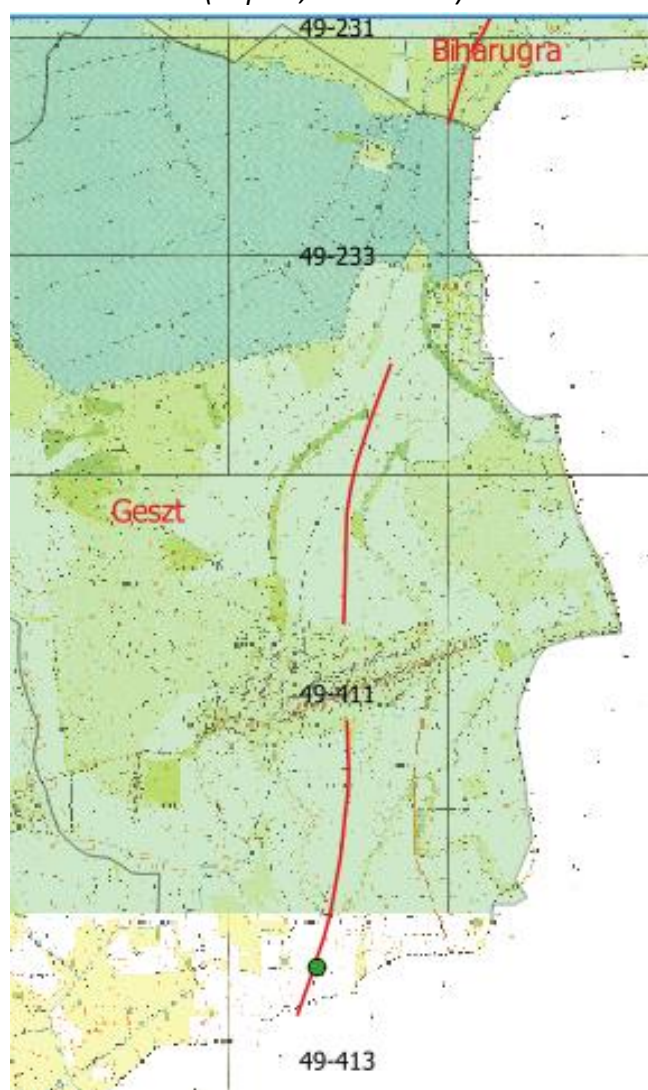

2. ábra: Látható szakaszok ábrázolása EOTR M=1:10000 szelvényeken

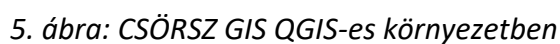

3. ábra: Látható szakaszok ábrázolása EOTR M=1:10000 szelvényeken Kerepes- Gödöllő (Reptér, tavak előtt)

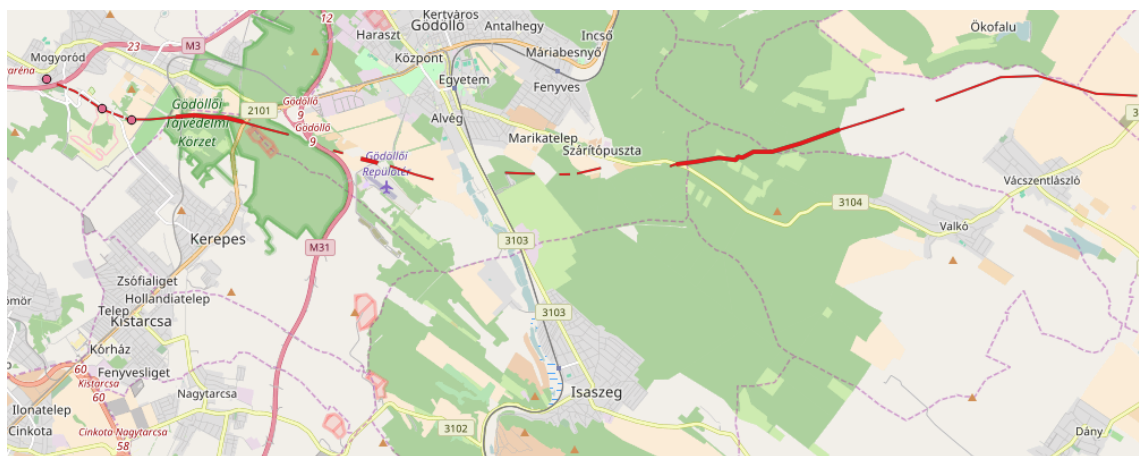
4. ábra: Látható szakaszok ábrázolása EOTR M=1:10000 szelvényeken, Biharugra-Geszt

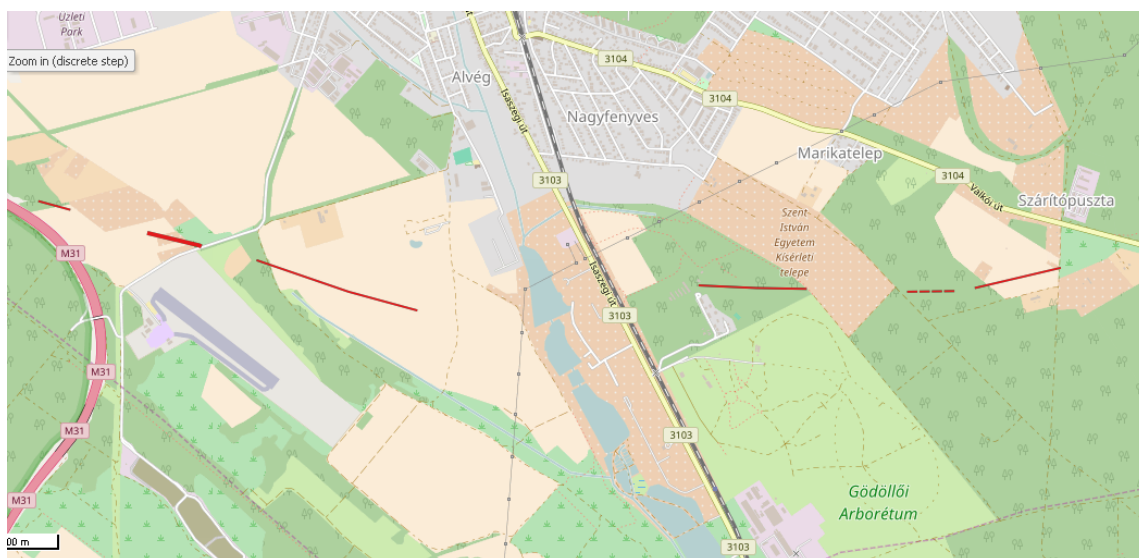

Map of Central Europe showing the distribution of the species. The map covers parts of Hungary, Romania, and Slovakia. Major cities like Budapest, Debrecen, and Szeged are marked. The species distribution is indicated by red dots and lines, showing a concentration in the northern and central parts of the region. A scale bar indicates 20 km.

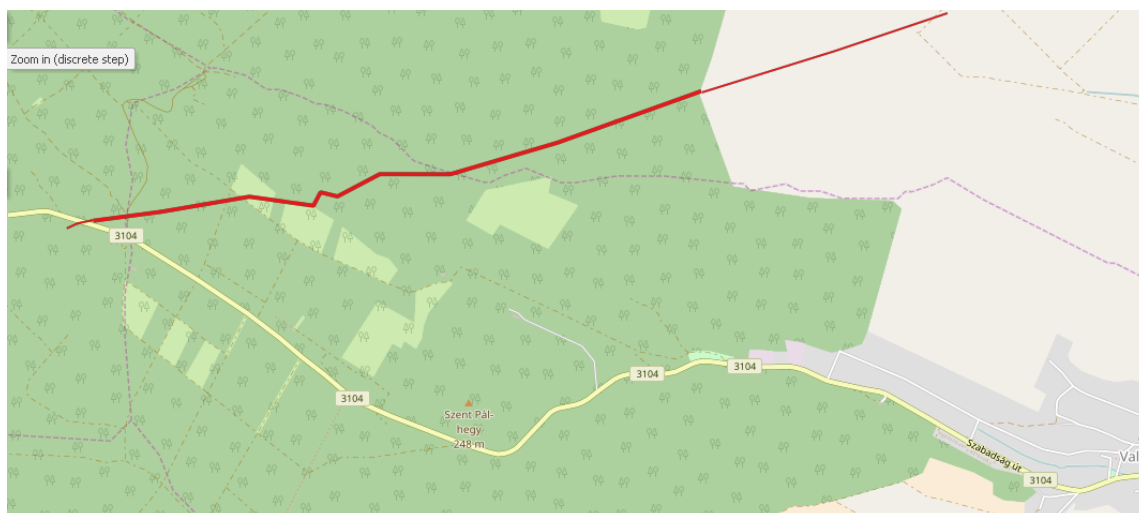
7. ábra: CSÖRSZ GIS (QGIS cloud) részlet 2.

8. ábra: CSÖRSZ GIS (QGIS cloud) részlet 3.

9. ábra: CSÖRSZ GIS (QGIS cloud) részlet 4.

10. ábra: CSÖRSZ GIS (QGIS cloud) részlet 5.

(https://qgiscloud.com/benodavid/csorszarok_cloud/)

Rendszerünkben látjuk, hogy a Csörsz-árok a településeken gyakran maradt meg főútnak, más néven országútnak. A Tejút egyik neve az Országút. A Tejút több neve is megegyezik egyébként a Csörsz-árokkal, mint pl. a Tündérek útja. Sőt a Tejút egyik népi neve a Csörsz-árka maga pl. Várhegyi Péter szerint. (http 5) Felvetődött kérdésünk, hogy a Csörsz-árok kijelölésénél felhasználták a csillagászatot is?

Felmérési munkálatok határon innen és határon túl

Magyarországi szakasz bejárások, felmérések

A diplomamunkák keretében felmért és a Patay-féle felméréseket kiegészítő munkálatainkon túl minél több helyről gyűjtjük a koordinátákat.

Ördög-árok szakaszbejárások

Máthé Károly és Kele József helyi lakosok segítségével Szeghalom környékén végeztünk felméréseket.

Körösladány, Pakaci-legelő

Az árok egy-egy szakaszának pontos és minden kétséget kizáró beazonosítása a rendelkezésünkre álló eszközökkel nem lehetséges. Így annak a szakasznak a koordinátáit mellékelem, amelyet Patai Pál említ a Békés megye régészeti topográfiája, A szeghalmi járás kötetében, a 105. oldalon, (115-ös valamint a népi emlékezet megőrzött (adatközlő: Tóth László juhász) és a mai modern műholdas felvételek igazoltak.

A pakaci szakasz néhány centiméteres szintkülönbségben, az árok nyomvonala a talaj elszíneződésében, valamint a növényzet jellegében válik észlelhetővé. Érdekessége, hogy a Siskási-kút előtti szakaszán a mai napig is fogságba ejti a talajművelő eszközöket, ahogy régen a szekereket!

Szeghalom, Déli határ

A Hatházi csatornát, a 47-es főutat, valamint a Szeghalom-Körösladányi vasútvonalat keresztezi, majd a Hidi-panziónál tűnik el az iparterület alatt.

Ördög-árok koordináták	Észak	Kelet	Képek
Körösladány-Szeghalom határában			
Körösladány, Pakaci legelő	N47°00'23.8"	E21°05'14.5"	1
	N47°00'24.9"	E21°05'25.3"	2
	N47°00'25.4"	E21°05'32.5"	3
	N47°00'26.7"	E21°05'41.1"	4
	N47°00'28.8"	E21°05'51.4"	5
	N47°00'31.3"	E21°07'51.9"	6
Szeghalom, külterület	N47°00'40.0"	E21°08'24.8"	7
A koordináták kb. 4-5 méter pontosságúak, WGS84 rendszerben készültek, Garmin túra GPS-el.			

Romániai szakasz bejárások, új felmérések

A Római-sánc új látható szakaszának felfedezésére 2015. decemberében indultunk Hidasliget mellett a Darvas erdőbe Illés Mihály vezetésével (11. ábra).

11. ábra: Terepbejárás, a Római-sánc egy még látható szakaszának bemérése (Dr. Fülöp István és Dorotea Momir fotói)

A GPS-es felmérésünk eredményét Google Earth felvételen is nyomon követhettük: az egykor megbolygatott talaj fehér vonalként látszódik az űrből (12-14. ábra).

12. ábra: Környezeti rekonstrukció Romániában

13-14. ábra: Környezeti rekonstrukció Google Earth alkalmazásával 1 és 2.

A szántó területek között pici erdőfoltban megmaradt a Római sánc. Még a Google Earth-on is látszódik, hogy a felszínen fizikailag már nem látható árok beazonosítható az úrfelvételről. A megbolygatott talaj nyomon követhető az úrből, fehér vonalként mutatja meg magát az egykori árok. A humuszos rész hiánya látszódik. A Heti Új Szó Temesvár oldalán jelent meg egy cikk a temesvári tevékenységünkről (<http2>).

Csőrsz-árok tanösvény tervek

Történelmi kulturális örökségünk a jövőben a Kárpát-medence fontos gazdasági katalizátora lehet. Egy szakasz rekonstrukciója lenne az elsődleges cél, amihez tanösvény vezetne. Anyagi lehetőségek hiányában első lépésként egyelőre virtuális tanösvényt készítettünk a világhálóra (15-18. ábra).

A tájékoztató táblákon először köszöntjük a látogatókat, körvonalazzuk, hogy hol halad a tanösvény, milyen hosszú, hol találhatóak az információs táblák, majd részletesen bemutatjuk a kort, amiben a feltehetően védmű épült, az építőket, a rómaiakat és a szarmatákat, azt is, hogy milyen örökségeket hagytak ránk. Kitérünk a helyi védett fauna és flóra értékekre is (13.)

Bemutattuk egy virtuális tanösvény készítés lehetőségeit is három nehézségi fokozatban, ami sokak számára teheti lehetővé, hogy bárhol és bármikor elkészíthessék a lakóhelyükön, vagy annak közelében található értékek bemutatását a világhálóra, ami megelőzheti egy valóságos tanösvény kialakítását.

A tanösvény közelébe pihenőt, éttermet, ajándékboltot, történelmi élmény- és kalandparkot érdemes tervezni, így osztálykirándulások, egyesületek és általában a történelmi turizmus célterülete lehet.

A tanösvény tervet konkrétan kidolgoztuk Valkó és Kerepes helyszínekre, pályázati lehetőségekre várunk.

Tervezett tábláinkból:

15. ábra: A virtuális Csörsz-árok tanösvény táblái 1.

16. ábra: A virtuális Csörsz-árok tanösvény táblái 2.

17. ábra: A virtuális Csörsz-árok tanösvény táblái 3.

18. ábra: A virtuális Csörsz-árok tanösvény táblái 4.

Bár még nem valósulhatott meg fizikailag a Csörsz tanösvény, - csak virtuálisat alkothattunk meg, a terület tulajdonosának közreműködése nélkül-, együttműködésünk eredményeképpen Valkó határában a Valkót bemutató tanösvény két tábláján is megjelent a tevékenységünk (19-21. ábra).

19. ábra: Valkó tanösvényén

20. ábra: Valkó tanösvényén a Csörsz-árok

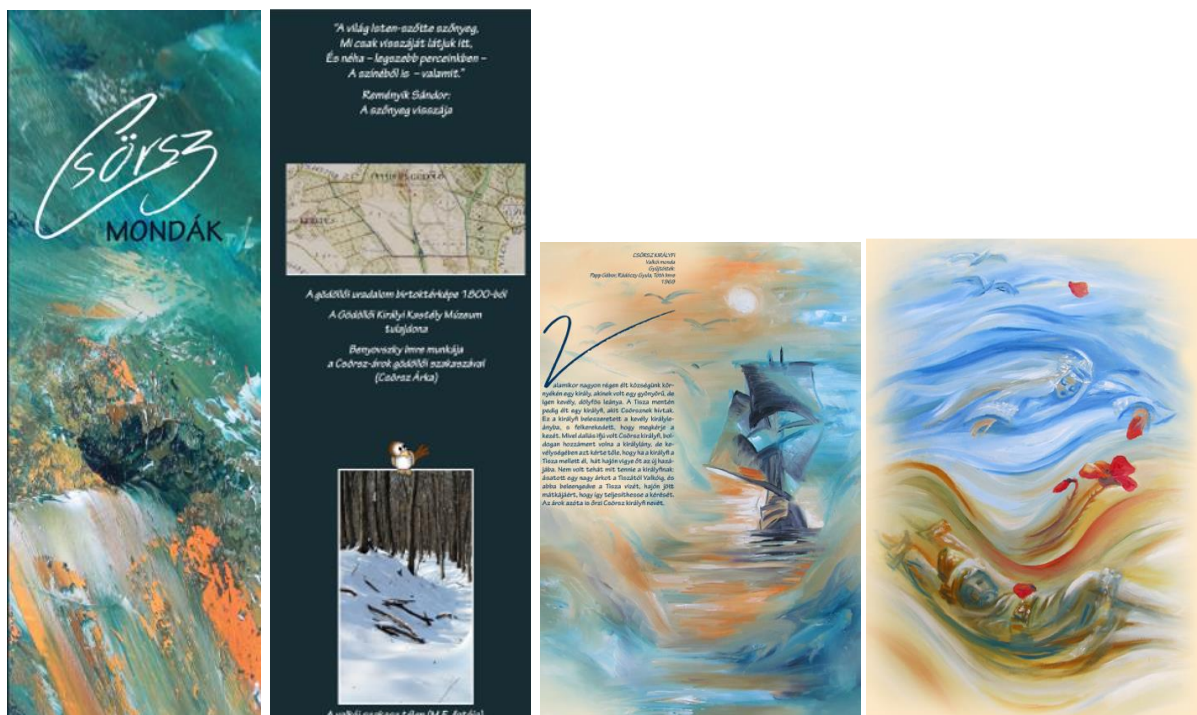

21. ábra: Valkó tanösvényén: Szarmaták

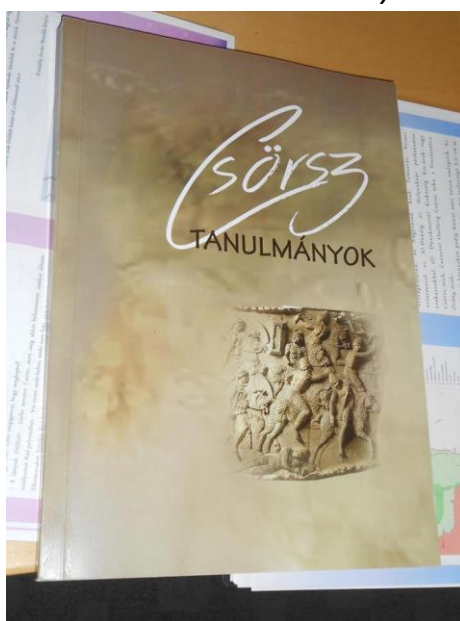
Kiadtuk az első Csörsz mondák könyvét és a Csörsz-árok tanulmányok gyűjteményét

A Csörsz-árkot teljes hosszában gyönyörű mondanvilág kíséri. A nép mindig látta, hogy a Csörsz-árok tájidegen, nem a természet alkotta. Szájról szájra terjedt az eredetéről alkotott gyönyörű, színes mende monda-világ. Ezeknek a mondáknak mindig vizes vonatkozásuk van, míg ezzel szemben a történelmi térképek egyaránt útként ábrázolják. 2016-ban jelent meg az első Csörsz mondák című könyvecskénk (22. ábra), ami az első gyűjtemény a témában határon innen és túl (23. ábra). A valkói Madár Eszter illusztrálta. A légies, misztikus könyvecskét hirdette a Szent István Egyetem lapja is [3], a 2016. márciusi számában (pp 18-19). A cikk címe: Megjelent az első Csörsz mondák gyűjtemény, avagy "Csörsz angyali köntösben" (http 6). Már a megjelenése óta is találtunk új mondákat. 2017 februárban megjelent a bővített, új kiadás is, valamint kiadtuk a Csörsz-árok kapcsolatos tanulmányok gyűjteményét (24. ábra).

22-23. ábra: Csörsz mondák könyv 1. és 2.

24. ábra: Csörsz tanulmányok

A Csörsz tanulmányok gyűjteményének előszavából:

„...hosszú évek óta ez az első értelmes és valódi értékkel bíró programja a Kárpát-medencei kultúrtörténetnek, mert számos szakterület eredményét egymás mellé állítva, összegyűjtve, nem akar senkinek a torkán lenyomni egy egyetlen üdvöztető elméletet, hanem remélhetőleg közös gondolkodásra készíttet és végre összeköt.....

S talán nem rombol, hanem épít.”

Josef P. von G. de Thierry de Lagery

A Csörsz-árok összeköt

Összeköti a múltat, a jelent és a jövőt, a régi embert a maiakkal és az utódokkal, az élőket és az elhunytakat, az időseket a fiatalokkal, valamint a népet a különböző szakterületek szakembereivel egyaránt, átlépve a tér és idő szabta határokat. Összeköti a Dunát a Tiszával, majd az Al-Dunával. Összeköt tájakat, városokat, falvakat, házakat, gyakran valóban országútként, főútként. Összeköt minket a határon túli magyarokkal, magyarlakta területeket, összeköt három országot.

Összeköti az eget és a földet: a Tejút egyik neve a Csörsz Árka, egy másik neve az Országút (Várhegyi Péter sorolja fel) és látjuk, hogy a Csörsz-árok gyakran országútként funkcionál. Sok feltevés és ismeret van, de az bizonyos, hogy a különböző korokban mindig felhasználták valamire, ha már ott volt a tájban ez a hatalmas árok.

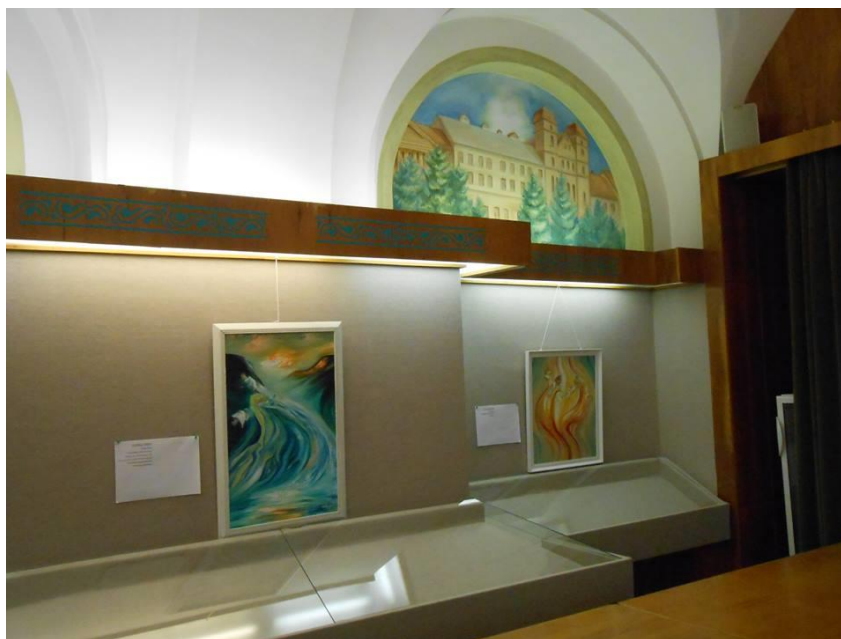
Eszközünk a térinformatika, alkalmazása komplex multidiszciplináris vizsgálatot enged, az első és egyetlen rendszer, ami együttkezel az alfanumerikus és grafikus adatokat: a Csörsz-árok minden fellelhető adatát térinformatikai rendszerbe gyűjtjük, ezzel reményeink szerint egyrészt új lendületet kaphat a Csörsz-árok kutatás, másrészt megvédjük a még látható szakaszokat és sikerül ex lege védettségi kategóriából világörökségi szintre emelni.

A Csörsz-árok tanulmányok című kiadványunkban először adunk helyet az uralkodó régészeti álláspont mellett más szakvélemények bemutatására is.

Reményeink szerint mind a lehetőleg minél több adatot figyelembe vevő és egyre bővülő térinformatikai rendszerünkkel, valamint ezzel a kiadványunkkal sikerül párbeszédre bírni a különböző szakterületek képviselőit.

Népszerűsítés

Festménykiállítással (25. ábra), Csörsz dráma-bemutatókkal (26. ábra), tabló- és makett kiállítással, kirándulásvezetéssel a Csörsz-árok látható szakaszain.

25. ábra: Csörsz mondák festménykiállítás (17 db festmény)

26. ábra: Csörsz mondák drámajátékok

Összegzésül az eddigi eredményeink

A Szent István Egyetem Csörsz-árok kutató csapatához, majd a Csörsz-árok Mente Egyesülethez (20 alapítótag) eddig több szakdolgozat köthető, mely különböző szempontból vizsgálta a Csörsz-árkot. Benő Dáviddal 2008-ban elkészítették a valkói szakasz térinformatikai rekonstrukcióját, GPS felméréseket végeztek az említett területen, valamint beillesztették turisztikai programba. (Benő, 2008.) Petyerák Viktor és Varga Viktor diplomamunkájának keretében 2009-ben elkészítették a valkói erdei szakaszon tervezett tanösvény virtuális megvalósítását. (Petyerák–Varga, 2009.) Bernát Péter - egyesületünk egyik alapító tagja -, 2005-ben szakdolgozatában a IV. századi római katonapolitikát vizsgálta, valamint a szarmata sánc-árokrendszer felépítésének korszakát. (Bernát, 2005.), később beillesztette a PhD munkájába is. 2010-ben Farkas Kristóf Vince munkájának fő témája a szarmata sánc-árokrendszer környezetgazdálkodási feladatai közül a védetté nyilvánítás folyamatának bemutatása a törvényileg elvileg (ex lege) védettségi fokozattól kezdve egészen a világörökségi fokozat megszerzéséig.

Az évek folyamán a Csörsz-árok kutató csoport tagjai számos konferencián és újságcikkben is népszerűsítették a Csörsz-árkot. Például a Gödöllői Szolgálat 2008. október 2-i száma (Harkányiné (Székely– Benő– Prunner– Katona), vagy az országos terjesztésű Magyar Hírlap 2010. szeptember 24-i száma, melyben a Szent István Egyetemet bemutató oldalon a Csörsz-árok és a Csörsz Team munkája is olvasható (<http7>). A járszági vonatkozásokra is kitértünk (<http8>). A 2009 augusztusában készített riportfilm bemutatja a Csörsz-árok és a térinformatika jelentőségét. (<http9>). Az MR1 rádióban a Gödöllőt bemutató négy részes összeállításból egy rész a Csörsz-árokkal foglalkozott. Az adásban a Csörsz Team jelentős szerepet játszott. A műsor 2010. szeptember 21-én került adásba, az archívumban bármikor meghallgatható. (<http10>). Egy sikeres 2010-es NCA (Nemzeti Civil Alapprogram) pályázatnak

köszönhetően TKM (Tájak Korok Múzeumok) sorozat 823. részeként 2010 augusztusában jelent meg kiadványunk. (Harkányiné Székely, 2010.) Azóta vándorkiállításokon mutatjuk be a sánc-árokrendszert. Verók Ildikó Aljána, Varga Viktor, Sára Cyntia, Madár Eszter illusztrálja a szórólapjainkat. 2017 februárjában két cikk is megjelent a Gödöllői Szolgálatban a tevékenységünkről.

Benő Dávid a Csörsz Team tagja időközben térinformatikailag feldolgozta a Garam–Patay– Soproni, (2003.): Sarmatisches Wallsystem im Karpatenbecken könyvben [1] szereplő térképeket, M=1:10000 méretarányú EOTR szelvényekre georeferálta.

Gödöllőn (SZIE), Temesváron, Kerepesen, Szeghalmon, Valkón, Miskolcon, Mogyoródon, Dányban, stb. folytatódott a kiállítás sorozatunk. Megalakult a Csörsz-árok Mente Egyesületünk. Egyre több helyi egyesület is meghív minket. Rendszerezsek a Csörsz névnapra Csörsz-árok menti túráink is.

2016-ban megjelent az első Csörsz-mondák című könyvecskénk, ami az első gyűjtemény a témában határon innen és túl [2]. 2017-ben megjelent a gondozásunkban a Csörsz tanulmányok gyűjteménye, ami szintén elsőként összegzi az alternatív elméleteket a Csörsz-árokkal kapcsolatosan.

Köszönetnyilvánítás

A kutatást 2016-ban a NEA támogatta, amit ezúton is megköszönünk. Az elnyert pályázatok: NEA-NO-16-SZ-0705, NEA-NO-16-M-0361

Irodalomjegyzék

- Benő Dávid (2008): A Csörsz-árok térinformatikai rekonstrukciója a Gödöllő- Valkói szakasz példáján. Gödöllő (szakdolgozat) 57 p.
- Bernát Péter (2005): A Csörsz-árokrendszer és a római biztonság-katonapolitika a IV. században a Közép-Duna-medencében. Bp. (szakdolgozat) 96 p.
- Deák Antal András (2006): A Duna fölfedezése. Bp. 66 p.
- Farkas Kristóf Vince (2010): Szarmata sánc-árokrendszer környezetgazdálkodási – turisztikai feladatai és a védetté nyilvánítás folyamata Gödöllő (szakdolgozat) 58-59 p.
- Garam É.-Patay P.-Soproni S.: Sarmatischen Wallsystem im Karpatenbecken. Régészeti Füzetek Ser. II. No. 23. (2003) Magyar Nemzeti Múzeum 191 p
- Harkányiné Sz. Zs.: Csörsz mondák, Gödöllő, (2016) 67 p. ISBN 978-963-269-521-1
- Harkányiné Sz. Zs.: Megjelent az első Csörsz mondák gyűjtemény, avagy "Csörsz angyali köntösben", A Szent István Egyetem lapja., Gödöllő (2016) XVIII. évfolyam 3. (213.) szám, 18-19p. ISSN 1585-518X (Nyomtatott), ISSN 1787-4025 (Online)
- Harkányiné Székely, Zsuzsanna–Benő, Dávid–Prunner, Andrea–Katona, Andrea (2008.a): Geoinformatical archeological application (Csörsz-ditch). In: Bulletin of Szent István University, Gödöllő, 93-99. p.
- Harkányiné Székely Zsuzsanna–Benő Dávid–Prunner Andrea–Katona Andrea (2008.b): A Csörsz-árok térinformatikai feldolgozása

- http://terinformatikaonline.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=157&Itemid=84 2010. október 9.
- Harkányiné Székely Zsuzsanna– Benő Dávid– Prunner Andrea– Katona Andrea (2008.c): A Csörsz-árok In: Gödöllői Szolgálat XVII. évf. 36. sz. 8. p.
- Harkányiné Székely Zsuzsanna– Benő Dávid– Prunner Andrea– Katona Andrea (2008.d): A Csörsz-árok környezeti rekonstrukciójának előkészítése térinformatikai módszerekkel In: Tájökológiai Lapok VI. évf. 1-2. sz. 181-196. p.
- Harkányiné Székely, Zsuzsanna–Benő, Dávid–Petyerák, Viktor–Varga, Viktor–Váradyné Bagi, Katalin (2009): Designing virtualtrails. In: Bulletin of Szent István University, Gödöllő, 76-89. p.
- Harkányiné Székely Zsuzsanna szerk. (2010): Csörsz-árok Pannónia Print Kft. Bp. 16 p.
- Biró M. (2006). Történeti vegetációrekonstrukciók térképek botanikai tartalmának foltonkénti gazdagításával. Tájökológiai Lapok 4 (2): 357–384.
- Csorba P. (2003). Tájökológia. Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 113 p.
- Vaszócsik V. (2016). Hazai tájhasználat-változási folyamatok modellezése. – In: Horváth G. (szerk.) Tájhasználat és tájvédelem–kihívások és lehetőségek. A Budapesten 2015. május 21-23. között megrendezett VI. Magyar Tájökológiai Konferencia előadásai. ELTE Környezet- és Tájföldrajzi Tanszék, Budapest, pp. 190–197.
- (http1) <http://w3.mkk.szie.hu/files/2010/09/magyarhirlap.pdf> 2010. október 14.
- (http2) <http://www.dunatv.hu/musor/videotar?pid=289307> 2010. október 5.
- (http3) <http://www.dunatv.hu/musor/videotar?vid=571725&pid=646350> 2010. október 5.
- (http4) <http://www.hangtar.radio.hu/hangtar/?mrp=archive=3955||autoplay=1> 2010. október
- (http5) <http://www.csillagaszat.hu/csilltort/magyar-csillagaszattortenet/magyar-nepi-csillagnevek/nepi-csillagneveink-beturendben>
- (http6) <http://ujzag.szie.hu/>
- (http7) <http://www.mkk.szie.hu/files/2010/09/magyarhirlap.pdf>
- (http8) <http://www.dunatv.hu/musor/videotar?pid=289307>
- (http9) <http://www.dunatv.hu/musor/videotar?vid=571725&pid=646350>
- (http10) <http://www.hangtar.radio.hu/hangtar/?mrp=archive=3955||autoplay=1>

